A negyedik nekirugaszkodás

Filmtörvény, te drága...

A kabinet változtatás nélkül hagyta jóvá az első magyar filmtörvény tervezetét. Az alábbi gondolatokat nem szövetségi állásfoglalásnak, hanem vitaanyagnak szánjuk...

Minden jel arra mutat, hogy a filmtörvény 14 év után mégiscsak megszületik. És annak dacára, hogy a törvény jelenlegi szövegében a „producer" szó elő sem fordul, elfogadása a produceri filmgyártás kezdetét jelentené Magyarországon.

A rendező hivatott gondoskodni mindenről, ami által a film anyagi és művészi értéket nyer, a rendező a film sikerének kovácsa, záloga, igaz, csaknem egyszemélyes erkölcsi haszonélvezője is. Rendező nélkül nincs és soha nem is lesz film.

Producer nélkül sokáig volt film Magyarországon, még abban a korszakban, amikor a produceri feladatok elvégzésének nagy része is a rendezőre hárult. Az új helyzetben azonban a rendező neve már nem elegendő garancia arra, hogy sikerfilm szülessék, hogy a film megkapja a szükséges anyagi eszközöket, és forogni kezdjen.

Új szemlélet

A törvénytervezet és a hozzárendelt magyarázatok minden bekezdéséből új szemlélet sugárzik. Pedig a normaszöveg tartalmának kialakításában, e tartalom elfogadtatásában kimagasló szerepet játszottak maguk az alkotók, akik a reménytelenségig elfáradtak és kiábrándulttá váltak a rendezői filmgyártás kétes értékű hatalmi pozícióiban. Részben ezzel és a filmkészítés feltételrendszerének megváltozásával függ össze, hogy a magyar filmszakmában, mégha „szükséges rosszként" is, elfogadottá vált a producer személye és funkciója, hogy a producert már nem minden esetben tekintik „glorifikált gyártásvezetőnek", mint még a közelmúltban is, amikor még kizárólag a rendező neve hozott pénzt a produkcióba. Fokozatosan jön létre, de létrejön az a szakmai konszenzus, mely szerint a filmkészítési folyamat legfontosabb kockázatvállalója, az értékteremtési folyamat irányítója és egyben felelőse a producer. És ha meg akar felelni az iránta támasztott szakmai követelményeknek, akkor a rendezővel egyenrangú alkotóként is részt vesz a film, ezúttal már a film mint műalkotás létrehozásában.

A mostani köztes világban persze még előfordul, nem is ritkán, hogy a díjkiosztáson vagy a díszbemutatón a producer neve el sem hangzik. Közben azonban a rendező maga is menekül abból a világból, ahol pénzért kellett kuncsorognia, gyártási tarifákról kellett alkudoznia, vállalhatatlan politikai, emberi és művészi kompromisszumokat kellett vállalnia következő filmjének puszta léte érdekében, holott ez a tevékenység éppen kreatív erőit őrölte fel. Ezek a hálásnak nem mondható feladatok mostanság a producerre hárulnak, igaz, olyan sokkal vonzóbb feladatokkal egyetemben, mint a filmötletek kitalálása vagy felkutatása, a forgatókönyv-fejlesztés, valamint a filmkészítésnek nevezett gazdasági és kulturális tevékenység keretében megvalósuló vállalkozások feletti pénzügyi és kreatív kontroll.

A producer inputja

E filmtörvény-tervezetnek az elkészültéhez persze az is felismerendő és elismerendő volt, hogy a producer gazdasági, szellemi és kreatív inputja nélkül, azaz megelőlegezett kiadások, szakszerű forgatókönyv-fejlesztés, hatékony gyártáselőkészítés, széles nemzetközi tájékozottság, nyelvtudás, külföldi partnerkapcsolatok, a rendezőtől független források bevonása és az előkészítési-gyártási-utómunka folyamat felett gyakorolt állandó

Így kezdődött: a kormányfő az idei filmszemlén jelentette be a finanszírozás növelését

kreatív kontroll nélkül már nem lehet európai rangú filmet készíteni. Európai rangú filmek nélkül pedig nem lehet felszínen maradni a hazai és a nemzetközi filmpiacon. Ebben az értelemben a produceri filmgyártás kezdete egyben a magyar filmgyártás nemzetközi rangjának visszaszerzését célzó kísérlet kezdete is, melyben e filmgyártás egészének kell vizsgát tennie életképességből.

Az elosztás reformja

Dúlnak még a viták Leibnitz kései követői („Ez a világ a létező világok legjobbika" és úgy kell megváltoztatni mindent, hogy lehetőleg semmi ne változzon, egyetlen íróasztalláb és egyetlen csoportérdek se sérüljön) és a radikális reform hívei között, akik az alapítvány teljes ujjászervezésében látják az egyetlen garanciát a megélhetési filmgyártás megszüntetésére. De miközben a viták dúlnak, a mérsékeltek és a radikálisok egyként konstatálják, hogy a törvény elfogadása esetén a hazai filmes terrénumon alapos átrendeződés várható. A mérsékeltek egyébként elérték céljukat. Egyetlen íróasztal sem borult fel, egyetlen csoportérdek, még a mikroszkopikus vagy csak papíron létező csoportocskák érdeke sem csorbult, legfeljebb a játékszabályok újják, s ha bevezetik őket, az beláthatatlan következményekkel jár nemcsak a finanszírozásra, hanem a többi szereplőre nézve is.

A reform elemei, a koordináció, a központosítás, a normativitás és a kiszámíthatóság csupa olyan dolog, melyek nélkül egy filmgyártás nem működőképes. A reformot az a szakmai és kormányzati felismerés tette lehetővé, mely szerint a magyar államnak, a magyar filmek fő finanszírozójának joga és kötelessége ellenőrizni az erre a célra kiosztott adófizetői pénzek útvonalát, felhasználási módját, elszámolását és a létrehozott alkotások ésszerű és szakszerű felhasználását. Nem kétséges, hogy a Nemzeti Filmiroda létrehozása ezt a célt szolgálja és valósítja meg. Az sem kétséges, hogy a filmszakma egy része, azok, akik azt gondolják, hogy az államnak mecénásként kell viselkednie, holott magánvagyonok helyett közpénzeket használ fel, továbbra is berzenkedve figyelik és a művészi szabadság, valamint egy képzelt demokrácia nevében hátráltatni igyekeznek az ilyen centripetális mozgásokat. Másfelől a mostani törvény alkotói a kormány bőkezű finanszírozási ajánlatának birtokában kitűnő alkupozíciókból vívták meg ezt a csatát.

A tárgyalóasztalra tett tízmilliárd forint minden bizonnyal a szakmai konszenzus egyik fő tartópillére volt, ám ezen a politikának semmi mosolyognivalója nincs. Ez az összeg, negyvenmillió dollár, egy közepes költségvetésű amerikai produkció ára, melyből Európában egy Szibériai borbélyt (Nyikita Mihalkov bukott „szuperfilmje") vagy két Napfény ízét lehet készíteni. Az összeg mégis nagyságrenddel nagyobb a korábbinál, és így sem a Filmes Kerekasztal, sem az MMK, sem pedig a Filmművész Szövetség nem kutatta a Filmiroda létrehozásának várható következményeit, s nem alakultak ki azok a szekértáborok, amelyek az üres kézzel centralizálni kívánó előző kormányzat hasonló törekvéseit rendre lesöpörték a tárgyalóasztalról.

Igazi kompromisszum

Ebben a kompromisszumban természetesen eminens szerepe volt a helyükön hagyott íróasztaloknak is. Az előző kormányzat, amely egyébként ugyanazokat a célokat tartotta szem előtt, mint a mostani, s lélekben kész volt a filmgyártás megreformálására, az alapítványi jogok tervezett megnyirbálásával, a kuratóriumok felfrissítésére vonatkozó követeléseikkel váltotta ki a legnagyobb ellenállást, egyszerre irritálva érdemest és érdemtelent, tehetséget és tehetségtelent, mun-

kamániást és parazitát. A most létrejött kompromisszum mégis igazinak mondható abban a tekintetben, hogy a szelektív és a normatív filmpénzek teljes egészében az alapítvány kezelésében maradtak, s a Filmiroda nominálisan csupán államigazgatási feladatokat kap (korhatár-besorolás, art-besorolás, koprodukciók minősítése, produkciók és filmszakmai szervezetek regisztrációja, statisztika, tanácsadás, nemzetközi kapcsolatépítés). Más kérdés (két éven belül megkapjuk rá a választ), hogy a művészfilmbesorolással, a koprodukciók kezelésével és a szakmai szereplők elfogadásával, illetve elutasításával megváltozik-e, s ha igen, milyen mértékben a magyar filmgyártás értékrendszere, a benne működő szervezetek és intézmények szerepe és befolyása. Vélhetően komoly változások lesznek ezek, s a magyar filmkészítés jelenleg nyomasztó belterjességének oldódását eredményezik majd.

A pénz mindig kevés

Elsősorban azért, mert a költségvetési filmpénzek elosztásának módja a normatív pályázatok rendszerének törvényesítésével, illetve a szelektív és normatív pénzek elkülönítésével, részint az alapítványi producerek erőfeszítései nyomán kezd alkalmazkodni a hazai piac nagyon is specifikus követelményeihez. Még nem visszafordíthatatlan folyamat ez, még vannak a rendszerben kérdéses megoldások és fehér foltok, s persze a finanszírozók még hivatkoznak arra, hogy kevés a pénz.

A pénz mindig kevés. Ez azonban nem akadályozhatta meg azoknak az alapelveknek a kidolgozását és a szakmával való elfogadtatását, amelyek lehetővé teszik a külföldi részvételű magyar koprodukciók, a magyar részvételű külföldi koprodukciók és a bérmunkák normatív támogatását. A normativitás elve egyébként az első normatív pályázaton még nem működhetett tökéletesen: az alapítvány forráshiány miatt nem teljesítette a saját maga által vállalt normát, vagyis a 80, illetve 100 ezer nézőt vállaló producerek nem kaphatták meg a pályázati kiírásban szereplő összeget, csak annak egy részét. Ugyanez a dilemma a koprodukciós pályázaton, ahol a normativitás a nemzetközileg elfogadott szokások alapján azt jelentené, hogy a produkció a külföldi hozzájárulás bizonyos hányadára tarthat igényt. A pályázatot azonban meghatározott összegkerettel írják ki, ami megoldhatatlan feladat elé állítja az elbírálókat, akiknek akkor sem áll módjában korlátozni sem a pályázók számát, sem pedig a külföldi hozzájárulások mértékét, ha merev felső határt szabnak a támogatásoknak.

A megoldás – a nagyobb filmtervek támogatásának több költségvetési évre való elosztása – a filmtörvényben megfogalmazódik, de annak hatályba lépéséig is alkalmazható, amennyiben a finanszírozókban megvan a stratégiai gondolkodás igénye. A 2003. évi szelektív pályázaton már alkalmazták a többéves filmtervezésnek ezt a módját, törvény hiányában azonban a kuratóriumok bármikor visszakozhatnak azon az alapon, hogy „nem tudjuk, mennyi pénzünk lesz jövőre".

Valóban nem tudják, illetve nem tudhatják biztosan. A filmtörvény utolsó tervezetéből ugyanis – jogászok megalapozott kifogása alapján – kikerült az a passzus, amely hosszú távra, sok évre meghatározta volna, mennyi pénz van egy adott évben a magyar filmgyártás támogatására, s törvénybe iktatta volna a mindenkori összeg infláció mértékében való emelését, azaz értékállóságát. Az úri becsületszó persze továbbra is érvényes ebben a sarkalatos kérdésben, de a félelem, hogy egyes urak nem mindig hajlandók figyelembe venni más urak becsületszavát, jogos.

Ezzel együtt a filmtörvény számíthat a szakma konszenzusos támogatására. És ami fontosabb: a magyar mozinézők félmilliós tábora az új jogszabályi keretek között létrejövő modernebb és komplexebb finanszírozási rendszerben jobb és nézhetőbb magyar filmekre számíthat.

Bokor Pál